

SPEAK TRUTH TO POWER
MOD UTAN GRÄNSER

MÄNNISKORÄTTSFÖRSVARARE SOM FÖRÄNDRAR VÅR VÄRLD

RIGOBERTA MENCHÚ TUM



RIGOBERTA MENCHÚ TUM

GUATEMALA

”JAG VAR EN KVINNA
SOM STRED FÖR RÄTTVISA.
I TOLV ÅR HADE JAG VARKEN
EGET HEM ELLER FAMILJ.”



Rigoberta Menchú Tum © 2000 Eddle Adams

URSPRUNGSBEFOLKNINGENS RÄTTIGHETER

Mayaindianer i Guatemala och ursprungsbefolkningar över hela världen betraktar Rigoberta Menchú Tum som en hjältinna. Hon föddes i en fattig familj 1959 som dotter till en aktiv medlem i lantarbetarnas fackförbund (CUC). Rigoberta gick själv med i fackföreningen, trots att flera i hennes familj hade blivit förföljda för sitt medlemskap.

I början av 1980-talet startade den guatemalanska militären en ”bränna jorden-kampanj”, när de brände ner över 400 av mayaindianernas byar, massakrerade hundratals barn, kvinnor och sjuka och torterade och mördade alla som misstänktes protestera mot det politiska förtrycket. Militären dödade upp mot 200 000 människor, de flesta mayaindianer, och tvingade en miljon människor i exil. Menchús mor och bror kidnappades och dödades. Hennes far brändes levande.

Medan Guatemalas armé torterade och mördade mayaindianerna, förblev resten av världen nästan helt tyst.

År 1983 publicerade Menchú sin självbiografi, *Jag, Rigoberta Menchú, en redogörelse av den guatemalanska konflikten*. Boken översattes till tolv språk, och bidrog till att världen ändrade uppfattning om stödet till militärregimen. Senare upptäcktes motsägelser om detaljer i boken, men det råder inget tvivel om att berättelsen är sann och att Guatemalas ursprungsbefolkning fått utstå enorma lidanden i händerna på den brutala militärregimen.

Rigoberta Menchú har tvingats i exil tre gånger på grund av kritik mot regeringen i Guatemala. Trots hoten fortsätter hon än i dag sitt arbete för mänskliga rättigheter, ursprungsbefolkningars rättigheter och kvinnors rättigheter och utveckling. År 1993 utnämndes hon till Unesco:s goodwill-ambassadör. Hon har aktivt försökt få upprättelse efter folk-mordet i Guatemala, och till och med väckt åtal i spansk domstol för införandet av straffrihet i hemlandet.

Kampen för fattiga människors rättigheter och ett människovärdigt liv, verkar befinna sig i en mycket mörk tunnel, men vi måste alltid försöka finna lite ljus och hopp i den. Det viktigaste är att ha positiva känslor och tankar. Även om det är lätt att vara pessimistisk försöker jag alltid se det stora hos människor. Vi måste

uppfinna hoppet om igen. En dag insåg jag med sorg och stor övertygelse att mina föräldrars död inte kan göras ogjord. De kan inte få tillbaka sina liv. Vad som heller aldrig kan göras ogjort är kränkningen av deras människovärde. Inget kan få mig att tro att det kan hända något som gottgör den skulden.

VIKTIGT ATT LYSSNA PÅ OFFREN

Nu tror jag inte att den insikten är personlig. Det är snarare en fråga, som rör samhället, historien och det gemensamma minnet. Det är vi som är offer som måste bestämma vilka benådningar som kan ske och under vilka förhållanden. Det är vi som överlevt som ska få sista ordet, inte de som tittat på. Jag respekterar dem som anser att en dom, överenskommelse eller religiös filosofi räcker som förlåtelse, men jag skulle mycket hellre vilja höra offrens röster. Just nu lyssnar man faktiskt inte på offren.

I ett krig är amnesti något som två aktörer hittar på. Det är knappast offrens eller samhällets idé. Två beväpnade grupper som har bekämpat varandra beslutar att det är bäst för båda att förlåta varandra. Det är den verklighet kampen för mänskliga rättigheter måste igenom just nu.

En överenskommelse som nås med verklig dialog skulle omedelbart få slut på kriget. Jag kan aldrig acceptera att två sidor som begått fruktansvärda grymheter ska få förlåta sig själva. Vad amnesti gör är att glömma och med en enkel signatur utplåna alla kränkningar av mänskliga rättigheter som har ägt rum. Många övergrepp lever kvar i offren, i de ungas liv som konflikten gjort föräldralösa. Även om man ger amnesti kan människor inte glömma de människorättsbrott de utsatts för och som de fortfarande upplever. Sådant kan inte glömmas.

FÖRSONING MÅSTE GRUNDA SIG PÅ SANNINGEN

En verklig försoning måste grunda sig på sökandet efter sanning. Vi som är offer för övergreppen har rätt till den. Det räcker dock inte med att finna sanningen, vi måste också skapa rättvisa. De sätt, processer och medel som kan åstadkomma rättvisa är lagstiftning och domstolar, genom lagliga procedurer. Därför har jag dragit militären i Guatemala inför rätta. Vi har en massa korrupta domare, vi känner till mutor och hot. Militären vill inte skapa ett prejudikat för verklig rättvisa, så de mutar hela rättssystemet. Förr eller senare kommer systemet att bli mer rättvist, men vi måste ge rättsväsendet tid att utvecklas.

Ingen som bor i ett land med så mycket våld, med en så blodig historia, vill sätta ett barn till världen. Jag var en kvinna som stred för rättvisa. I tolv år hade jag varken eget hem eller familj. Jag bodde i flyktingläger, hos nunnor i Mexiko. Jag har lämnat kvar väskor i många olika länder, i många olika byggnader. Vad skulle jag ha gjort med ett barn under de förhållandena? Jag var utsatt för stora risker och trodde att jag kanske skulle tvingas offra livet för mitt folk. Det är inte bara en slogan, utan en verklig upplevelse. Jag var utsatt för det svåraste man kan tänka sig.

FAMILJEN GER STÖD OCH MENING

När jag träffade min man 1992 trodde jag inte att det skulle bli ett långvarigt förhållande. Hur skulle det kunna bli det, när jag alltid var på väg från en plats till en annan? Min mans familj

hjälpste mig att få stabilitet i tillvaron. De var envisa och insisterade på att vi skulle gifta oss, även om det var en borgerlig vigsel. De var oroliga för vad familjen, samhället och alla andra skulle tycka om vi inte var gifta. För mig var det inte viktigt.

Jag började längta efter ett hem, en önskan som sammanföll med att jag tilldelades Nobels fredspris. Man kan inte ha en nobelpristagare som vandrar runt i världen halvt om halvt i hemlighet!

Jag tackar Mexiko – Mexikos folk, och myndigheterna vid den tiden, de ansvariga i Mexiko City – för att de gav mig lugn och ro under en tid. Genom borgmästaren fick jag ett hus, där kunde vi skapa oss ett helt normalt liv. Vi var än en gång en familj. Jag hade lämnat Guatemala, men när jag återvände 1988 arresterades jag, så jag var tvungen att ge mig av igen. Därefter for jag ut och in i Guatemala, men kunde aldrig stanna länge. Slutligen, år 1994, återvände vi officiellt.

Ett hem är viktigt för mig också av en annan anledning. Jag har två barn nu – ett som jag har förlorat. Att ha barn förändrar livet helt och hållet, eller hur? Man kan inte bara flytta omkring i världen som man vill. Livet måste levas som omständigheterna tillåter. Jag kan inte påstå att jag någonsin planerade att leva mitt liv, eller någon del av mitt liv, som jag gjorde! Saker och ting bara händer. Plötsligt var jag fast i en situation. Jag försökte övervinna den med många goda avsikter men utan vidare eftertänksamhet. Nu bor min son med min familj, min syster och mina syskonbarn. Det finns sju barn i huset. Vi lever som en storfamilj, och det är mycket bra för min son. Varje dag är han en del av en familjegemenskap.

”ANDRA MÄNNISKORS KÄRLEK OCH FÖRSTÅELSE BETYDER MYCKET”

När jag väntade min yngste son, vars namn var Tzunun (kolibri), hade jag en mycket svår graviditet. Den innebar risker från första dagen. Det krävdes en enorm vilja för att klara av situationen, men jag ville verkligen. Ändå levde han sorgligt nog bara tre dagar. När han dog var det som om han levat med mig i många år. Jag pratade med honom, förstod honom, tänkte att han kunde uppfatta saker omkring sig.

Under den här tiden lyssnade jag på nyheter och försökte ta reda på vad som pågick i världen. Jag blev djupt påverkad. När man åker runt på konferenser, pratar med folk och får applåder, inser man inte fullt ut vilken fruktansvärd situation kvinnor och barn befinner sig i. Inom hemmets fyra väggar känner man av hur lite man kan göra. Mitt barn gav mig tid att luta mig tillbaka och tänka på hur kvinnor och barn har det. Barn, som inte har några föräldrar, och barn som misshandlas av sina föräldrar. Att få vara mamma är ett stort privilegium: något som i grunden förändrat mitt liv.

Jag har haft många framgångar. De hjälper mig att vilja fortsätta kampen. Det är inte bara lidande som motiverar människor att fortsätta kämpa för sina övertygelser. Andra människors kärlek, stöd och förståelse betyder mycket. När man inser att det finns andra människor i världen som tycker som man själv, då känner man sig som en del av något större. Varje kväll innan jag somnar ber jag en bön om att fler likasinnade människor ska stödja världens kamp. Det är det viktigaste. Det skulle vara så bra.

TILL LÄRAREN

FN:S ALLMÄNNA FÖRKLARING OM DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

Artikel 1: Rätten till jämlikhet

Artikel 2: Frihet från diskriminering

Artikel 3: Rätt till liv, frihet och personlig säkerhet

Artikel 5: Frihet från tortyr och förnedrande behandling

Artikel 27: Rätt att delta i samhällets kulturliv

- Diskutera problematiken kring begreppen majoritet och minoritet och hur dessa måste samverka för att skapa ett demokratiskt förhållningssätt.
- Diskutera och resonera kring orsaker till att människor riskerar livet för att försvara mänskliga rättigheter.
- Öka sin kunskap och förståelse för de svenska nationella minoriteterna, dess roll och betydelse.

ÖVERGRIPANDE FRÅGESTÄLLNINGAR

- Vad innebär det att tillhöra en minoritetsgrupp?
- Varför sker ofta förtryck och kränkningar mot minoritetsgrupper?
- Vad kan förtryck av minoriteter leda till?
- Hur är situationen för minoriteter i Guatemala och i Sverige?

INNEHÅLLSMÅL

Genom att arbeta med övningarna ges eleven möjlighet att:

- Öka kunskapen om minoriteter och dess situation i Guatemala och Sverige.

CENTRALA ORD OCH BEGREPP

- Ursprungsbefolkning
- Fackförening
- Mayaindianer
- Nobels fredspris
- Folkmord
- Amnesti
- Försoning
- Prejudikat
- Exil

ELEVAKTIVITETER

MINORITETER OCH URSPRUNGS- BEFOLKNINGARNAS RÄTT – DISKUTERA BEGREPPET

Arbeta i par eller mindre grupper. Diskutera begreppen *minoritet* och *majoritet*.

- Vad betyder orden, *majoritet*, *minoritet*? Hur förhåller de sig till varandra? Redogör så tydligt som möjligt.
- Olika typer av majoriteter och minoriteter finns i olika sammanhang. Ge exempel på olika majoriteter och minoriteter i din närhet eller i andra större sammanhang.
- Ge exempel på olika typer av problem som kan uppstå för minoritetsgrupper.
- För att demokrati ska fungera brukar man tala om betydelsen av att majoriteten måste *respektera* minoriteten. Varför är det så viktigt för att ett demokratiskt arbetssätt ska fungera? Har inte majoriteten alltid rätt?
- Känner du till några *etniska minoriteter* i Sverige? Ge några exempel.
- Vad kan det finnas för orsaker till att just etniska minoriteter och ursprungsbefolkning ofta har blivit utsatta för kränkningar och förtryck?
- För att skydda bland annat ursprungsbefolkningar finns det kollektiva mänskliga rättigheter. Ta reda på vad dessa innehåller.

VAD HANDLAR BERÄTTELSEN OM?

Läs Rigobertas berättelse och diskutera innehållet med hjälp av följande frågor.

- 1 Varför blev Rigoberta och hennes familj förföljda av militären i Guatemala?
- 2 Vad innebar "bränna jorden-kampanjen" som genomfördes i början av 1980-talet av militären i Guatemala?
- 3 Ge exempel på kränkningar och brott mot de mänskliga rättigheterna som utfördes under 1980-talet. Hur drabbades Rigoberta och hennes familj?
- 4 Hur tror du att dessa händelser påverkade Rigobertas syn på livet?
- 5 "Vi måste uppfinna hoppet om igen", säger hon. Vad menar hon med det? På vilket sätt driver det hennes arbete med mänskliga rättigheter?
- 6 Vad anser hon om att ge amnesti i konflikten för att glömma och gå vidare?
- 7 Varför är det så svårt för offren att glömma brott mot de mänskliga rättigheterna?
- 8 Hur ser en verklig försoning ut enligt Rigoberta?
- 9 Varför har hon dragit militären i Guatemala inför rätta?
- 10 Framgång hjälper henne att fortsätta kampen, vad anger hon för andra orsaker till att kämpa för att förverkliga sin övertygelse?

VAD MOTIVERAR TILL KAMP?

Det finns många olika orsaker till att människor tar stora risker för att försvara sina och andras rättigheter. Vad motiverar dig?

- Vad är det som motiverar dig till att säga ifrån och förhindra orättvisor?
- Beskriv en *situation* eller en *händelse* där du eller någon du känner utsattes för en orättvis behandling.
- Vad fick händelsen dig att känna? Sammanfatta dina känslor med tre ord.
Hur reagerade du? (ex, skrika tillbaka, prata med en vän, en vuxen eller var du bara tyst?)
- Ge exempel på en händelse som berör *din närhet* som skulle få dig att agera och säga ifrån trots att du skulle riskera att råka illa ut.
- Ge exempel på en situation i ett *större sammanhang* där du skulle vara villig att stå upp och säga ifrån trots risken för negativa konsekvenser.
- Hur tror du Rigoberta kände när hon kämpade för ursprungsbefolkningens rättigheter? Vad tror du var hennes största drivkraft?

VAD KÄNNER DU TILL OM SVERIGES NATIONELLA MINORITETER?

Det är inte bara länder i andra delar av världen som har förtryckt minoriteter, även Sverige har minoritetsgrupper som upplevt kränkningar och förtryck genom historien. Den svenska riksdagen fattade 1999 beslut om att erkänna fem nationella minoriteter och deras språk. De fem erkända nationella minoriteterna i Sverige är; judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar.

Gemensamt för minoritetsgrupperna är att de har befolkat Sverige under lång tid samt att de utgör grupper med en uttalad samhörighet. De har även en egen religiös, språklig eller kulturell tillhörighet och en vilja att behålla sin identitet.

Målsättningen med politiken är att motverka diskriminering och stärka gruppernas egenmakt och inflytande samt utveckla deras språk.

- Varför är det så viktigt för den svenska demokratin att satsa på att utveckla de nationella minoriteternas identitet och språk?
- Finns det något problem med att satsa på dessa minoritetsgrupper? Vilka argument kan en kritiker använda? Vilka värderingar om mänskliga rättigheter ligger bakom den typen av argument?

Läs mer om de nationella svenska minoriteterna på

www.minoritet.se

www.nationellaminoriteter.nordiskamuseet.se

ARBETA VIDARE

Exempel på länkar att arbeta vidare med:

Situationen i Guatemala idag

Ta reda på mer om hur situationen är för minoritetsfolken i Guatemala idag. Har det skett några förbättringar? Vilka är det största problemen?

Artikel publicerad av Latinamerikagrupperna:

www.latinamerika.nu/presidentens-loften-har-inte-hjalpt-guatemalas-ursprungsbefolkning

Faktafilm om förtrycket av ursprungsbefolkningen i Guatemala (engelska)

www.youtube.com/watch?v=rUOyv6OodEQ

De nationella minoriteterna i Sverige

Ta reda på mer fakta om Sveriges nationella minoriteter.

www.minoritet.se

www.nationellaminoriteter.nordiskamuseet.se

Diskrimineringsombudsmannen – DO

Diskrimineringsombudsmannen (DO) arbetar mot diskriminering kopplat till könstillhörighet, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.

www.do.se

Judiska centralrådet

Det judiska centralrådet utgörs av de judiska församlingarna i Stockholm, Malmö och Göteborg.

www.judiskacentralradet.se

Sametinget

Sametinget är både en statlig myndighet och ett folkvalt samiskt parlament, med det övergripande uppdraget att bevaka frågor som rör samisk kultur i Sverige

www.sametinget.se

Romska ungdomsförbundet

www.rufs.org

Tornedalingar.se

Tornedalingar i Stockholm är en förening för människor från Tornedalen och hela det ursprungliga finsktalande området i Norrbotten samt för andra som känner samhörighet med föreningens strävanden.

Sverigefinnarnas delegation

Sverigefinländarnas delegation är en paraplyorganisation för den sverigefinska nationella minoriteten.

www.sverigefinne.nu

Mod utan gränser – människorättsförsvarare som förändrar vår värld

Originalets titel: *Speak Truth To Power – Human Rights Defenders Who Are Changing Our World* (2000)

Författare: Kerry Kennedy

Översättning: Gunilla Banks

Projektansvarig *Speak Truth To Power*: John Heffernan

Projektledare Sverige: Kajsa Wiktorin och Katja Wahlström

Redaktör: Kajsa Wiktorin

Texten är bearbetad och omarbetad av Mats Andersson och Ludvig Myrenberg för att följa den svenska läroplanen.

© Text Kerry Kennedy







© Foto Eddie Adams, Lena Koller och Lonnie Tague

Grafisk form: Jennifer Kakalettris och Conny Lindström

Ingen del av denna bok får reproduceras eller överföras i någon som helst form eller på något som helst sätt, elektroniskt eller mekaniskt, inklusive fotokopiering, inspelning eller i någon form av informationslagring eller återanvändning.



Projektet genomförs med stöd från Svenska PostkodLotteriet.

-  **Besök vår svenska hemsida:** RFKCenter.org/sweden
-  **Besök RFK Centers hemsida:** RFKCenter.org
-  **Följ oss på Twitter:** twitter.com/sttp_sweden
-  **Följ oss på Instagram:** instagram.com/RFKSWEDEN
-  **Lägg till oss på Facebook:** facebook.com/RFKCenter
facebook.com/SpeakTruthToPower
-  **Se klipp på YouTube:** youtube.com/RFKCenterComm

RFK ROBERT F. KENNEDY
CENTER FOR JUSTICE & HUMAN RIGHTS

WASHINGTON

1300 19th St, NW
Suite 750
Washington, DC 20036
Phone: 202.463.7575
Fax: 202.463.6606
RFKCenter.org

NEW YORK

515 Madison Avenue
Suite 718
New York, NY 10022
Phone: 917.284.6355
Fax: 347.426.2201
RFKCenter.org

EUROPE

Via Ghibellina 12/a
50122 Firenze, Italia
Phone: +39.055.5389250
Fax: +39.055.5383602
RFKennedyEurope.org

SWEDEN

Speak Truth To Power at Fryshuset
Mårtendalsgatan 2-8
120 30 Stockholm, Sweden
Phone: +46.8.6917600
RFKcenter.org/sweden